

Оригинални научни рад

Божидар С. ФИЛИПОВИЋ*

Универзитет у Београду

Факултет за специјалну едукацију и рехабилитацију

ИНТЕРПРЕТАЦИЈЕ ОДНОСА МЕЂУ НАЦИЈАМА – ИЗМЕЂУ ЕКОНОМСКЕ САРАДЊЕ И КОНФЛИКТА

Апстракт: У раду смо посветили пажњу методолошком проблему интерпретације квантитативних података који се односе на ставове испитаника о односима међу нацијама (народима). Предочили смо податке нашег квалитативног истраживања које је осмишљено као извесна ‘допуна’ квантитативних података. Конкретно, фокусирали смо се на индикатор („Међу народима се може остварити сарадња, али не и потпуно поверење“) који је коришћен у релативно великом броју домаћих и међународних репрезентативних истраживања. Резултати показују значајан број сродних тумачења појмова сарадње и потпуног поверења међу нацијама. Ипак, већи број варијација се јавља у тумачењу потпуног поверења које се најчешће доводи у везу са кризним ситуацијама и ратовима. Такође, јављају се и слојевитије интерпретације које указују на различито схватање нације (грађанско и етничко), као и самог оквира у којима се сам однос тумачи (индивидуални и колективни). Истовремено, нисмо уочили интерпретације које би довеле у питање даљу употребу наведене тврдње као индикатора – значајније контрадикторности и недоследности у тумачењу од стране испитаника.

Кључне речи: међународни односи, међунационални односи, квантитативни и квалитативни приступ, валидност.

УВОД

У анализама међународних односа политичке и економске елите држава, уз руководства међународних организација, најчешће се јављају као једини релевантни актери. Значај одређеног актера, на међународној политичкој сцени, обично се разматра као међусобни однос релативно малих друштвених група које поседују велику моћ. Док се мишљење и понашање појединаца који су на челу држава неретко анализира и до најмањих детаља, ставови већине грађана понекада остају у сенци. Изузетак су избори,

* Асистент, filipovic.bozidar1@gmail.com

референдуми (у демократским земљама) и кризни догађаји када се пажња истраживача и медија усмерава на политичке преференције грађана. За такве полазне претпоставке постоји много разлога. Међутим, у последњих неколико деценија фокус пажње се мења и оквир анализе постаје шири. О наведеној промени можда најбоље сведочи појам *меке моћи* (Nye 2004) који је увелико ушао у употребу и изван академског дискурса. Осим војне и економске моћи, у анализи међународних прилика све се више пажње посвећује утицајима који су везани за друге области друштвеног живота. Управо је због свега наведеног свако емпиријско истраживање које се тиче питања међународних односа интересантно и значајно. Конкретно, мислимо на анкетна истраживања спроведена на репрезентативном узорку.

Низ анкетних истраживања које у Србији спроводио Младен Лазић са својим сарадницима обухватала су и питање посвећено међународним односима. (Лазић 2000; Лазић 2011; Лазић и Цвејић 2013; Лазић 2014; Lazic–Sveјс 2015; Лазић 2016) Истраживања су спровођена како би се добили подаци о друштвеној структури и вредносним оријентацијама становништва Србије, односно Југославије: „Истраживање *Друшћивена сћрукћура и квалитетћивоић живоић* спроведено је на подручју целе СФРЈ, крајем 1989. године, у организацији Конзорција социолошких и сродних института Југославије. Подаци су прикупљени на узорку од 13.422 јединица. [...] Истраживање *Сћраићификацијске и вредносне промене у периоду друшћивене йтрансформације* је спроведено у оквиру ширег пројекта СЕЕССИ (South East European Social Survey Project) на територији шест земаља Југоисточне Европе у периоду 2003–2004. Од укупног броја анализираних испитаника, који је износио 2997 [...]. Најзад, истраживање *Промене основних сћрукћура срћскоћ друшћива* реализовано је на територији целе Србије у првој половини 2012. године у организацији ИСИ ФФ. Подаци су прикупљени на репрезентативном узорку од 2500 испитаника“ (Петровић 2013: 381).

У свим наведеним истраживањима било је коришћено и питање којем ћемо у нашем раду посветити пажњу: „Међу нацијама се може остварити сарадња, али не и потпуно поверење“ („Among nations it is possible to create cooperation, but not full trust“). Ово питање представља индикатор националистичке вредносне оријентације (види више: Пешић, 2016: 495–496). Овде нећемо приказивати податке које су прикупљени у наведеним квантитативним истраживањима. Фокусираћемо се на резултате нашег *квалитетћивоић* истраживања. „У раду желимо приказати део резултата квалитативног методолошког 'опита' који смо спровели с намером бољег разумевања инструмента, односно, исказа који су коришћени у квантитативном истраживању вредносних оријентација. Циљ квалитативног методолошког истраживања је боље разумевање интерпретација исказа, тј. покушај провере (смисаоне) валидности исказа. Оно се стога може посматрати као допринос

истраживању конструктивне ваљаности (валидности) инструмента истраживања (Фајгељ 2010: 462) која се ограничава на ниво интерпретација значења од стране испитаника. У раду ћемо се ограничити на само један сегмент проблема валидности – интерпретације исказа од стране испитаника. Наше квалитативно методолошко истраживање спроведено је на релативно малом квотном узорку од 20 испитаника. Сви испитаници трајно су настањени на територији града Београда. Структура узорка по полу и старости одговара карактеристикама опште популације Београда. Истраживање је спроведено, са извесним прекидима, у периоду од око годину дана, током 2016. и 2017. године. Испитаници су после сваког исказа давали одговоре који су понуђени на Ликертовој скали, а након одговора сваком испитанику је постављено питање ‘Како сте Ви разумели ово питање?’. У зависности од одговора испитаницима су постављана и потпитања (која су се такође односила на делове тврдње или сам одговор) како би се боље разумела њихова интерпретација исказа“. (Филиповић 2018: 244–245) Треба подсетити да ваљаност представља један од основних захтева сваког емпиријског истраживања (Базић 2011: 278), па и у случају анкете као веома распрострањене технике прикупљања података (Симић 2012: 259). Дакле, у нашем квалитативном истраживању смо испитивали само један део проблема конструктивне валидности индикатора (Фајгељ 2010: 462–463). Морамо истаћи да у раду нећемо посветити пажњу само проблему валидности, јер су добијени подаци занимљиви сами по себи. Говоре нам о проблему перцепције сарадње и поверења између нација. Напомињемо да су сви разговори снимани и вођени од стране потписника ових редова.

НАЛАЗИ ИСТРАЖИВАЊА

Начелно, одмах на почетку, можемо рећи да нам подаци квалитативног истраживања указују на релативно добру валидност индикатора. Она је потврђена у највећем броју одговора испитаника. Прво, можемо истаћи да (већина) интерпретација исказа омогућава употребу ове тврдње као индикатора националистичке оријентације. На пример, нема испитаника који су тврдили да је исказ неразумљив или нејасан. Друго, код већине испитаника се може уочити смисаона „подударност“ у одговорима између Ликертове скале и накнадне интерпретације сопствених одговора. Али у овом раду не желим само да укажемо да интерпретације омогућавају употребу индикатора, односно да констатујемо одсуство смисаоних контрадикторности и недоследности. Желели бисмо такође да скренемо пажњу и на специфичне интерпретације тврдње које се понављају у одговорима испитаника. У овом погледу се издвајају веома слична схватања сарадње, па и потпуног поверења код значајног броја испитаника.

Б. Ф: Добро. Сада ми реци како си разумео ово питање односно зашто ниси могао да се одлучиш?

Испитаник: Зато што мислим да у кризним ситуацијама да свако ... да често ... не могу да замислим ни један народ. Можда би најтеже било у Европи, али мислим да када би политичка елита напујдала народ једне на друге да би они пре или касније прихватили то.

Б. Ф: Прихватили шта?

Испитаник: Да не могу да живе у потпуности једни уз друге. Да немају потпуно поверење. Мислим да у тим кризним ситуацијама долази до неповерења. Мислим да то није још превазиђено.

Б. Ф: А реци ми како си онда разумео питање? Ову разлику између сарадње и потпуног поверења? Да ли то за тебе, када си изговарао ово питање, има неки ... на шта си помислио једноставно?

Испитаник: Шта, да дефинишем та два појма?

Б. Ф: Не, не да дефинишеш. Него у контексту овог одговора на питање. Како си разумео сарадњу, а како потпуно поверење? И ту разлику заправо?

Испитаник: Па сарадњу сам разумео као ... сарадњу, лупам у бизнису, а потпуно поверење да нема никаквих проблема једни са другима у било ком контексту, било када. (Самозапослен архитекта, 33 године, одговор: „нити се слажем, нити се не слажем“.)

Б. Ф: Сада ми реци како си разумео разлику између сарадње и потпуног поверења? У самој реченици, када си одговарао. Како си схватио ту разлику?

Испитаник: Па схватио сам је на том неком глобалном нивоу, јер је сарадња може бити економска, трговинска, како се каже. А поверење ти је просто поверење између две нације, између двеју држава. Да имаш тог неког поред себе на кога се можеш ослонити и у добру и у лоу. Знаш, типа у случају рата да он одмах буде твој савезник. Без, не знам, неких договора, без премишљања. Него да је ту. Да знаш да можеш на њега рачунати, то јест, на ту нацију. А мислим да ми тренутно немамо неку нацију која је ... мислимо да имамо, али ...

Б. Ф: Извини, ово што причаш, то би био пример сарадње или потпуног поверења?

Испитаник: Ово је сарадња, али за потпуно поверење мислим да немамо. Искрено, немамо. Чак ни са Грчком, не знам ... чак ни са Русијом, том фамозном: не. (Нижи руководицац у хипермаркету, 31 година, одговор: „слажем се“.)

Б. Ф: Како сте Ви разумели разлику између сарадње и потпуног поверења?

Испитаница: Па сарадња може у смислу пословне сарадње. Или, шта ја знам. Ја сам ето прво на то помислила. На пословну сарадњу. Али мислим да поверење може да се оствари. И сарадња и поверење. Мислим да човеку друге нације човек исто тако може да верује.

Б. Ф: Ван пословног амбијента?

Испитаница: И ван пословног, да, да.

Б. Ф: У чему се огледа потпуно поверење међу нацијама? За Вас?

Испитаница: Потпуно поверење у чему се огледа?

Б. Ф: Како сте Ви схватили у овом исказу потпуно поверење међу нацијама? Тај део исказа.

Испитаница: Па потпуно поверење у смислу да једни другима могу да верују и да се осећају онако потпуно слободни. Да не сумњају ни у њихове поступке, ни размишљања. Ето тако, једноставно. (Пензионерка, 63 године, одговор: „не слажем се“.)

Б. Ф: Рeци ми кaкo си ти рaзумeлa рaзликy измeђу сaрaдњe и пoтпунoг пoвeрeњa? У oвoм искaзу.

Испитаницa: У oвoм искaзу мислим нa сaрaдњу мислим нa oнo штo сe мoрa. Aкo мoгу тaкo дa кaжeм, a свe штo сe мoрa мислим нa нeкe пoлитичкe, eкoнoмскe и билo кaквe aспeктe. A штo сe тичe oвoг пoвeрeњa. Aкo мислимo нa oнo пoвeрeњe дa јe тo нeкa бeзуслoвнa сaрaдњa. Бeз икaквих сумњи дa мoжe дa дoђe дo билo кaквe злoупoтрeбe тe oтвoрeнe сaрaдњe [...]

Б. Ф: Рaзликa измeђу сaрaдњe и пoтпунoг пoвeрeњa. Рeклa си штa јe сaрaдњa, a oвo пoтпунo пoвeрeњe ...

Испитаницa: [...] A тo мeђусoбнo пoвeрeњe знaчи бeквaлнo дa сe oсeћaш кaкo дa јe тo нeкo твoјe нaциje. Mадa у принципу и у глoбaлу, зaштo би мoрaо и трeбaо дa имaш пoвeрeњa aкo јe нeкo пpишaдник твoјe нaциje. И зaштo би мoрaо дa му бeзуслoвнo вeрујeш. (Незапoслeнa, 52 гoдинe, oдгoвoр: „слaжeм сe“.)

Б. Ф: Рeцитe ми кaкo стe схвaтилe oвaј искaз?

Испитаник: Пa, штa јa знaм. Дa никaдa нe трeбa у пoтпунoсти вeрoвaти, бeз oбзирa нa свe. Tакo дa... ми смo бaрeм тo искусилe.

Б. Ф: A кaкo стe Ви рaзумeли рaзликy измeђу сaрaдњe и пoтпунoг пoвeрeњa?

Испитаник: Сaрaдњa, пa штa јa знaм, трoвинa, eкoнoмски дa сaрaђујeмo, aли пoтпунo пoвeрeњe... нe мoжeмo дa имaмo... у никoг. Пpeмдa ми вишe вoлимo Русe [смex]. Ми смo тaкaв нaрoд, aли јa мислим дa нe мoжeмo ни у њих дa имaмo. Јeр тo јe сaмo интeрeс у питaњу... (Пoртир, 61 гoдинa, oдгoвoр: „слaжeм сe“.)

Б. Ф: Кaкo стe Ви рaзумeли oвaј искaз?

Испитаник: Oпeт сaм нa финaнсиje пoмислo. Сaрaдњa. Oнo eкoнoмски сaмo. Nа пpимeр, ми и Хрвaти, ми и Слoвeнци.

Б. Ф: Tо би билa сaрaдњa?

Испитаник: Дa, сaрaдњa. Пoвeрeњe oпeт, стичaјeм [oкoлнoсти – Б. Ф.] штo јe билo нeсрeћних дeвeдeсeтиx. И oпeт тo нe мoжe дa сe испрaви никaкo. Нe мoжe никaквo пoвeрeњe дa сe стeкнe. (Дoмaр, 50 гoдинa, oдгoвoр: „нитe сe слaжeм, нитe сe нe слaжeм“.)

Б. Ф: A рeци ми кaкo си ти рaзумeо рaзликy измeђу сaрaдњe и пoтпунoг пoвeрeњa?

Испитаник: Пa тo видим oтпpиликe кaкo пoслoвнy сaрaдњу. Сaрaдњу кaкo пoслoвнy сaрaдњу, нaрaвнo, штa би другo билo. A пoтпунo пoвeрeњe јe oтпpиликe oнo брaтскa нaциjа [смex]. Дa сe вoлимo и тaкo тo. (Грaфички дизaјнeр – сaмoзaпoслeн, 37 гoдинa, oдгoвoр: „у пoтпунoсти сe слaжeм“.)

Б. Ф: A рeци ми кaкo си ти рaзумeлa рaзликy измeђу сaрaдњe и пoтпунoг пoвeрeњa?

Испитаницa: Сaрaдњa, кaкo пoслoвнa сaрaдњa.

Б. Ф: A штa би билo пoтпунo пoвeрeњe? У смислу тe рaзликe? Кaкo си јe ти схвaтилa?

Испитаницa: Пoтпунo пoвeрeњe... пa рeцимo дa... у тoј сaрaдњи... сaдa нe знaм кaкo дa oбјaсним.

Б. Ф: Кaкo сe oнa види? Кaкo видимo? Сaрaдњу видимo тaкo штo видимo сaрaдњу eкoнoмскy, aкo сaм рaзумeо?

Испитаницa: Дa, дa.

Б. Ф: А како видимо знак неког потпуног поверења између нација? Шта би за тебе то било? Неки пример можеш, ако ти је то лакше.

Испитаница: Не знам. Искрено, сада ми ништа не пада на памет [смех]. (Студенткиња, 22 године, одговор: „слажем се“.)

Испитаница: Па разумела сам на следећи начин. Једноставно државе између себе сарађују, да ли на трговински или неки други начин. Али једноставно свака држава има неки свој интерес. У том смислу не може постојати потпуно поверење.

Б. Ф: А како си разумела разлику између сарадње и потпуног поверења? Дакле, шта разликује?

Испитаница: Сарадња је више неки интерес и више ме асоцира на посао. Значи када неко сарађује, ту постоји нека координација. И неки, чак бих некако рекла и интереси на обе стране. Значи обе стране ће се овајдити од нечега. Али потпуно поверење је тотално друга нека категорија. То је готово немогуће, никоме не верујемо потпуно. (Студенткиња, 24 године, одговор: „у потпуности се слажем“.)

Б. Ф: Како си ти схватио разлику у овом исказу? Како си разумео када си прочитао реченицу – сарадња и потпуно поверење. Шта разликује једно од другог? За тебе?

Испитаник: Па сарадња је задовољавање интереса једне и друге стране. А потпуно поверење мало превазилази то.

Б. Ф: Шта би оно подразумевало? За тебе?

Испитаник: Па не знам. Када се говори о нацијама нисам сигуран.

Б. Ф: Да ли мисли да се оно икада може, у било којој ситуацији, на било ком месту, остварити? Потпуно поверење међу нацијама.

Испитаник: Не знам како се конкретно дефинише ...

Б. Ф: Не, не. Шта је за тебе? Како си ти схватио? То је оно што ме занима. Ако си помислио на нешто, ако ниси, сасвим је у реду.

Испитаник: У неком ширем контексту пројекат Европске уније. Али ево видиш да сада неке земље су мање задовољне, неке одлазе. Тако да и тај пројекат је некако прошао, па ниси сигуран да ли може да постоји потпуно поверење. (Санитарно-еколошки техничар, 35 година, одговор: „не знам“.)

Б. Ф: А како си ти схватила разлику између сарадње и потпуног поверења?

Испитаница: Па сарадња нека, можда нека ... али опет и та сарадња пословна и било каква, и овако, комшијска ...

Б. Ф: То би била сарадња, а шта би било поверење?

Испитаница: Не, али опет без тог поверења, тешко, видиш не знам. Како онда, која сарадња.

Б. Ф: Шта си ти помислила? То је питање. Не шта би требало да буде.

Испитаница: Прво сам помислила ... помислила сам на посао, нека сарадња ... посао неки.

Б. Ф: А ово за потпуно поверење ниси имала нешто специфично?

Испитаница: Мислим на неко дубинско дружење. Неко баш опуштање, баш поверавање у тако неке ствари. Не знам. (Незапослена, 56 година, одговор: „слажем се“.)

Испитаница: Слажем се.

Б. Ф: Под два. Е сада ми реците то што се желели да кажете.

Испитаница: Да, да. Сада ћу Вам рећи зашто [...]. Да је нажалост такво стање да то што сам ја можда имала своје неке ружичасте наочаре живота и било

ми је много лепо са њима не значи да сам у праву. Јер на глобалном нивоу... када бацим поглед на реченицу, то је једна реченица, као, ето, закључак општи. Очито је да људи могу да сарађују. [...] Значи свакако ће сарађивати, сешће, јешће, пиће, ићи ће на Нове године, играће шах, све. Али када дође неки моменат тог најдубљег поверења или када зазвезде поларизације, свако је отишао тамо [...].

Б. Ф: Како сте Ви разумели у овој реченици разлику између сарадње и потпуног поверења. Поменули сте нешто већ...

Испитаница: Сарадња је увек... људи највише сарађују преко лове. То тако дође некако. Та економска сарадња [...] Илустрација тога је још мало баналнија. Грмео је рат у целој Југославији и противничке снаге су продавале једне другима оружје. И онда су се биле тим оружјем. То знам сигурно [...].

Б. Ф: Шта би било потпуно поверење? Шта би био знак или како бисмо уочили потпуно поверење? Дакле, ово је била сарадња, ово о чему сте говорили. Дакле, да ли сте помислили на нешто када сте прочитали реченицу, а тиче се потпуног поверења?

Испитаница: [...] Шта је поверење? [...] Рекла сам да имам ујну која је мештанка, из места. Значи ујак је дошао као учитељ, заљубили се и узели се. Она је муслиманка [...] Жена је свашта доживела и преживела и ево ове године је напунила 90 година [...] Ко јој је главни за финансије који има картицу њеног текућег рачуна? Комшија [име комшије], Србин. Цео живот се знају. Знају се од када су се та деца рађала. Она их зна. Са мајком се дружила и оцем. Они су и даље као да се ништа није десило, наставили да живе оног момента када су им дивљаци и примитивци дозволили да наставе да живе [...] То је мој тај конкретан пример да може да буде поверења. Апсолутно поверење, сва пажња овог света. Не знам, за рођендан, да одведе. Неће окренути не знам неког ту свог [...] То некада неће урадити свој род рођени. (Незапослена, 55 година, одговор: „слажем се“.)

Б. Ф: Само ми реци како си схватила разлику између сарадње и потпуног поверења? У овом исказу у овој реченици?

Испитаница: Пази, сарадња често буде само пословна. То опет вуче негде мени на политику.

Б. Ф: Сарадња?

Испитаница: Да, јер ако остварујемо сарадњу с другом нацијом онда имамо неку корист. То су неки послови, привреда.

Б. Ф: У смислу привреде?

Испитаница: Да, да. Ако већ имамо потпуно поверење, то већ могу бити пријатељи и све остало. С којима ћеш имати неки много, много ближи однос.

Б. Ф: Шта још осим пријатељства. Да ли можеш још нешто да наведеш? Шта би био знак тог потпуног поверења међу нацијама? Како то просто може да се види? Овде кажемо 'аха, овде постоји потпуно поверење зато што има пријатеља, а и има и... још нешто. Шта би то било? Ако можеш да се сетиш, ако не, да те не терам?

Испитаница: Па види, да данас није све условљено том неком политиком, економијом, не знам чиме. Знаш, потпуно поверење је то неко пријатељство које се остварује и које функционише годинама и... не знам. Десило се нама. Били смо у лошој ситуацији, помогла нам је Кина, на пример. Знаш. Хоћу да кажем увек постоји и то јесте неко поверење, али нажалост ми увек имамо политику која има неке упливе и неке краке које пушта тамо или вамо, па увек нешто зависи од нечега. Па и ми никада, ни као народ... просто не знаш. Ја сада као обичан грађанин

нисам баш сигурна ко ми је од тог народа ... ко те гледа као пријатеља, ко не. Заправо можда они гледају ко ја, па смо онда сви дивни пријатељи, али можда и не. Зато што постоје неки страни елементи у целој причи. (Пословна секретарица, 46 година, одговор: „не слажем се“)

Б. Ф: Е сада ми реци како си ти схватио и како си разумео разлику између сарадње и потпуног поверења? Шта је сарадња за тебе у овој реченици, а шта потпуно поверење?

Испитаник: Сарадња у смислу ... нека да кажем помоћ у незгодним ситуацијама. Економска сарадња, помоћ при неким катастрофама, хуманитарна помоћ, при неким, опет кажем, катастрофама, како год, али потпуно поверење као поверење ...

Б. Ф: Шта је потпуно поверење?

Испитаник: Поверење у смислу ...

Б. Ф: Како си ти схватио реченицу, то те питам? Како си ти схватио тај део потпуно поверење?

Испитаник: Поверење је за мене ... поверење је да неће нико да те изда. У било ком смислу. Да неко, дајем пример, војно поставља нешто око твоје земље, а испада да као неће ништа, а да му потпуно верујеш, то не. (Шеф продаје у породичном микропредузећу, 25 година, одговор: „у потпуности се слажем“.)

ИНТЕРПРЕТАЦИЈЕ ПОТПУНОГ ПОВЕРЕЊА

На основу интерпретација испитаника можемо закључити да се сарадња готово увек схвата као економски однос. У њој се остварују рационални интереси нација (етничких заједница) које из такве сарадње имају међусобну корист. Сарадња се посматра као однос између колектива, односно целина. На другој страни, већи спектар значења испитаници придају синтагми потпуно поверење. Када се синтагма интерпретира у значењу односа нација – а не индивидуа – најчешће се јављају асоцијације на рат и сукобе. Поверење се „тестира“ у кризним ситуацијама ратне опасности. Такође, у случају потпуног поверења чешће се јављају тумачења која подразумевају и индивидуални ниво односа између припадника различитих нација. Потпуно поверење се у случају неколико испитаника јавља као неостварив или тешко достижан идеал. Код неколико испитаника потпуно поверење се наводи као потенцијални однос између „традиционалних“ савезника.

Б. Ф: Како си схватио овај исказ?

Испитаник: Па исто. Ја мислим да ... Схватио сам га тако да нације, без обзира што су различите могу да сарађују увек. Не видим зашто не би постојало поверење међу њима. Ако се испуњавају обострани интереси.

Б. Ф: А како си ти разумео разлику између сарадње и потпуног поверења у овој реченици, у овом исказу?

Испитаник: Па сарадња је нешто опште што их повезује, а поверење је можда нешто личније мало.

Б. Ф: А у чему се огледа то потпуно поверење међу нацијама? Како се оно испољава? Како га видимо просто? Ако га има, ако постоји. Ако би могло да се деси.

Испитаник: Па не знам, ако гледамо у пословном смислу. Ако на ту врсту сарадње гледамо, вероватно, рецимо, неко плаћање или не знам ни ја. Рецимо тог типа нешто. Да ли неко неком нешто може да да на одложено, да верује да неће бити преварен и тако даље. (Рачунарски техничар, 34 године, одговор: „не слажем се“.)

У случају двојице испитаника појмови се искључиво интерпретирају у оквиру односа међу појединцима. У одговору припадника националне мањине (радник – виљушкарста, 35 година), садржај исказа се редукује на индивидуални ниво. О сарадњи и поверењу испитаник говори из сопствене перспективе и непосредног искуства суживота у локалној заједници. Оваква промена оквира дискурса испитаника (са колективног на индивидуални) не доводи нужно у питање сам индикатор, јер и даље смисаоно реферише на присуство или одсуство националистичке оријентације.

Б. Ф: Сада ми реци како си разумео овај исказ?

Испитаник: Значи ја сарађујем са целом околином. Ето код мене у улици, без проблема. Има значи тридесет кућа и сви смо измешани што се каже. И мешовити бракови и шта ја знам, али са свима сам оно ... ако ми треба нека помоћ или нешто увек има да ми прискочи и да помогне.

Б. Ф: Реци ми како си разумео ову разлику између сарадње и потпуног поверења? У исказу.

Испитаник: Сарадња је да радим нешто ако ми треба помоћ. Има да ми прискочи. А поверење, могу да му оставим кључ и да кажем: „еј комшија причувај ми кућу“. И има да ми причува. То је поверење између комшије друге нације и мене. (Радник – виљушкарста, 35 године, одговор: „не слажем се“.)

Б. Ф: Како си схватио овај исказ?

Испитаник: Баш то. Две нације могу да сарађују, али не видим зашто би уопште остваривале потпуно поверење. Шта је потпуно поверење? Како може нација да оствари било шта? Мислим, чак ни нација не може да сарађује. Може држава да сарађује. Можда ни ово „у потпуности се слажем“ није тачно по мени.

Б. Ф: Зашто?

Испитаник: Зато што нација као нација није нешто што може да буде ограничено, дефинисано потпуно и не знам ... мислим. Па самим тим не може са другом нацијом у потпуности нити да сарађује, нити да ратује, нити било шта. (Графички дизајнер – самозапослен, 37 година, одговор: „у потпуности се слажем“.)

У случају последњег испитаника јавља се занимљив однос према схватању нације (етничке заједнице) која се не види као субјект. Он сматра да само држава може бити субјект, док се нација посматра као збир индивидуа одређене етничке припадности. И у другим одговорима истог испитаника се могао уочити снажан отклон од националистичког дискурса. Стога се са методолошког аспекта овај пример издваја као посебно занимљив јер се

испитаник слаже са исказом из веома особеног разлога. У његовом случају исказ свакако не мери степен националистичке оријентације. Појам нације се у исказима осталих испитаника интерпретира и као етничка заједница и као политичка категорија, односно држава. Једна испитаница покушава да „деполитизује“ исказ јер услове за остваривање сарадње и потпуног поверења види у одсуству уплитања политике.

Б. Ф: Како си схватила исказ?

Испитаница: Пошто је питање „међу нацијама“, мислим да се међу нацијама може остварити потпуно поверење, али без мешања политике. Мислим да оно што заправо нама данас срећу квари јесте политика која нам забада нос у све. И где стално слушамо и где нас стално трују да се десило ово, десило оно. Нећемо ми њима дозволити ово, знаш. Мислим да међу људима, као међу људима, а људи чине једну нацију, може да се оствари потпуно поверење. Али без уплива неких страних елемената у све то. Када је у питању нација, мислим да може. Али ако опет имамо тог неког вођу или било кога, да се вратим на почетак, ко нам диригује зашто нешто треба или не треба, онда се неће вероватно остварити. И увек ће постојати тај неки црв сумње. Али ја мислим да може.

Б. Ф: Овде си нацију схватила као етничке заједнице?

Испитаница: Да. (Пословна секретарица, 46 година, одговор: „не слажем се“.)

Анализом одговора се може уочити да се интерпретације углавном односе на локални или регионални оквир. Другим речима у својим одговорима испитаници углавном полазе од себе и околности у којима се налазе. Као што смо већ могли да видимо, интерпретација потпуног поверења је чешће подразумевала диференцијацију на нације са којима јесте и није могуће остварити такав однос. Сарадња се у интерпретацијама јавља као готово универзално могућа и пожељна. Овакав однос према сарадњи испитаници заузимају без обзира на претходне одговоре (Ликертова скала).

Испитаник: Па може да се оствари сарадња.

Б. Ф: Исказ је „Међу нацијама се може остварити сарадња, али не и потпуно поверење“. Значи ти се слажеш да се може остварити сарадња али не и потпуно поверење?

Испитаник: Па зависи. Међу неким нацијама. С неким нацијама што да не.

Б. Ф: Од чега зависи, само ми то реци?

Испитаник: Па просто, од историјских околности, од тренутних ситуација у којима се дешавају. Од свега.

Б. Ф: Е сада ми реци....

Испитаник: Е ајде објасни... можемо ми са Хрватима... боле ме уво. Мене не занимају ни једни, ни други, ни трећи, ни пети. Разумеш. Ајде, ајде сад ти. Лупам ти, било ко. Ти си Србин, ајде веруј Хрвату или Хрват теби. Нема шансе човече. Ту се догодило толико ствари, толико зла, толико свега. Разумеш. Знаш, мислим ти и ја смо седели у Београду, болело нас уво. Ајде ти сад мом другу који је дошао из Книна објасни да он треба да верује Хрвату. Па не може му веровати када му овај седи на гајби. Знаш.

Б. Ф: Рeци ми кaкo си схвaтиo рaзликy измeђу сaрaдњe и пoтпунoг пoвeрeњa? У oвoм искaзу?

Испитаник: Пoтпунo пoвeрeњe, тo јe знaш, мислим ... нeмaм пoјмa. Првo јeднy ствaр јa тeбe дa питaм. Јe л' oвo гeнeрaлнo или вeзaнo зa нaс кaо нaс?

Б. Ф: Овдe јe битнo кaкo си ти схвaтиo дoк си oдгoвaрaо. Кaкo гoд дa си схвaтиo, штa гoд дa си мислиo ...

Испитаник: Јa глeдaм крoз призмy нaс кaо нaрoдa српскoг.

Б. Ф: ОК, ОК, oндa ОК.

Испитаник: Aкo мислиш ... штo дa нe. Мислим пoвeрeњe мeђу нaрoдимa. Знaш, види. Eвo ти, мислим нe знaм. Тoликo пpимeрa имa, глупих. Јa сaм ти дeпo нeпoтрeбних инфoрмaцијa, рaзумeш. Људи сaрaђују, функциoнишy ...

Б. Ф: Сaдa мe зaнимa, ОК, aкo мислиш дa пoстoји рaзликa. Кaдa кaжeш нaс, мислиш нa Србијy?

Испитаник: Зaвиси гдe глeдaмo.

Б. Ф: Кoјa јe рaзликa, Србијa у oднoсу нa нeкe другe пpимeрe кoји ти пaдaју нa пaмeт? Ових oднoсa ...

Испитаник: Ми смo oптeрeђeни глупим ствaримa. Ми смo ствaрнo пpеоптeрeђeни истoријoм и блискoм истoријoм. Билo нeпoсрeднo ... и другим нeким ствaримa. Други људи живe, нису рaтoвaли oд Другoг свeтскoг рaтa и бoли их увo. Нeмaју пpоблeмe, нe рaзмишљaју. Рaзмишљaју o другим ствaримa, другe ствaри их зaнимaју. Тo ти јe тa пoдeлa. Дo 250 eврa рaзмишљaш o нeким ствaримa, чим зaрaђујeш пpекo тoгa глeдaш штa ћeш дa кyпиш, гдe ћeш дa пyтујeш и бoли тe увo. Рaзумeш. Нe рaзмишљaм. Дa ти кaжeм, пoвeрeњe нa Бaлкaну. Кo брe?! Овдe никo никoм нe вeрујe. Овдe брe Србин Србинy нe вeрујe, 'oћe дa вeрујe нeкoм другoм. Нe вeрујe и ћaо. Тo јe тo пpостo.

Б. Ф: Дa ли мислиш дa сe нeкaдa измeђу нaцијa мoжe oствaрити пoтпунo пoвeрeњe? Билo зa Бaлкaн ...

Испитаник: Зa Бaлкaн нe, нeгдe пpекo дa. Штo дa нe. (Тeхничaр у јaвнoм пpeдyзeћy, 33 гoдинe, oдгoвoр: „слaжeм сe“.)

Испитаник: Знaчи мoжe сe oствaрити сaрaдњa. Знaчи увeк. Сви би сaрaђивaли и сa црним ђaвoлoм, сaмo дa јe у нeкoм нaшeм интeрeсу. Aли пoтпунo пoвeрeњe нe. E сaд, oвaј, зaштo нe. Јa мислим дa ми сe oпeт кaо нeштo бyсaмo у гpyди. Кaо oнo стaри Слoвeни и слoвeнскe дyшe, Рyсијa, Пoљскa ... нe. Aли мислим дa јe свaкo грaди пoвeрeњe пpвo у интeрeсу сeбe. Мислим у свoјим зeмљaмa. И дa никaкo нe мoжe нaс Рyсијa вoлeти кaо штo вoли Рyсe. Или, рeцимo, нe мoгу јa вишe вoлeти Рyсијy, кaо штo вoлим Србијy. Штo јe рeцимo здрaвo зa мeнe, мислим нeкo здрaвo рaзмишљaњe. (Нижнe рyкoвoдилaц у хипeрмaркeтy, 31 гoдинa, oдгoвoр: „слaжeм сe“.)

Б. Ф: Кaкo си схвaтилa oвaј искaз?

Испитаницa: Схвaтилa сaм гa ... дa ли јe тo мoјa грeшкa или нe, oвo глeдaм oвдe, yскo. Знaчи, oвaј oвдe нaш рeгиoн. И oндa кaдa пoмислим нa нeштo ширe oндa пoмислим дa мoј искaз и нe мoрa дa бyдe тaкaв кaкaв у мoмeнтy пoмислим. И нe знaм зaштo пoмислим нa стрoгo нaшe oкpyжeњe, a нe нa ширe нeштo, јeр би oндa мoј oдгoвoр нa oвaј искaз биo другaчији.

Б. Ф: Слoбoднo рeци рaзликy и у јeднoм и у другoм слyчaју, aкo пpaвиш нeкy рaзликy у интeрпeтaцијaмa. Кaжeш рeгиoн, пa нeштo јoш другo штo нијe рeгиoн или ... кaкo гoд.

Испитаницa: Пa нe вoлим штo сe вeзyјeм зa ...

Б. Ф: У овом делу можеш да појасниш како си ти то разгранала у свом одговору. То хоћу да кажем. Ако си некако поделила онда реци у овом случају би било овако, а у неком другом би био неки други одговор. Дакле, слободно то можеш да кажеш. То хоћу да ти кажем само.

Испитаница: Па не, ако о овом овде нашем... То нам је прво познатији. То смо и доживели, нешто и преживели. Па нам је познатије. Када помислиш на неке друг нације које су даље. Посебно на неке, на пример, Скандинавије онда се можда и имају предрасуде, а можда имам и незнање. Да су њихови међунационални односи много... та сарадња много већа. И да свакако поверења има. Можда баш зато што сматрамо да су предрасуде... да су тамо... да је национална та сарадња и велика и да је поверење велико. А можда је то још горе него овде и зато сам се и двоумила на шта да мислим. И онда сам се свела да је можда стварно и за једне и за друге та двојка. (Незапослена, 52 године, одговор: „слажем се“.)

Б. Ф: Сада ми реци како си ти схватила овај исказ?

Испитаница: Па ево ми и Босанци, рецимо, сарађујемо. Вучић сарађује са њима и све то. И са Хрватима исто остварујемо сарадњу. Али мислим да се не може никада неко поверење у потпуности остварити. (Студенткиња, 22 године, одговор: „слажем се“.)

Б. Ф: Како си ти схватила овај исказ?

Испитаница: Па мислим да може да се оствари сарадња. Ето, конкретно Косова тамо... муслимани, али не потпуно поверење. Јер једноставно негде стварно не може никад човек да некако верује када има нека лоша искуства и када стално неке ствари понављају, лоше. Мислим, не знам, ко може да има поверења. Тешко, тешко, не знам. (Незапослена, 56 година, одговор: „слажем се“.)

Б. Ф: Како сте схватили ову реченицу, овај исказ?

Испитаница: Па ево мало пре смо причали о томе. Можемо ми да остваримо сарадњу са Косоварима, је л' тако? Са овим, мислим, Шиптарима, али како да имаш поверења у њега. А мој дека, који је из Мостара, који је био високи интелектуалац. Он је имао пет ћерки и он је рекао за црног Циганина има да се... ја се извињавам дете не знам одакле си и шта си.

Б. Ф: Ништа, ништа. Само причајте.

Испитаница: Буде ли се удала једна од вас за муслимана, ја [има да – Б. Ф.] вам пресудим. Њему не веруј ни испод стола да је. То ти је то. Можда је мало ружно што причам.

Б. Ф: Како сте Ви разумели разлику између сарадње и потпуног поверења? У овој реченици.

Испитаница: Има брата колико хоћеш.

Б. Ф: Реченица гласи: „Међу нацијама се може остварити сарадња, али не и потпуно поверење“. Сада ја Вас питам, каква је разлика за Вас, у овој реченици када сте прочитали? Шта је за Вас разлика?

Испитаница: Чекај, нормално, потпуно поверење. Значи да можеш слободно да се крећеш, да радиш, да живиш, да учиш, да се дружиш? Је л' тако?

Б. Ф: А шта би била сарадња онда?

Испитаница: Сарадња, шта ја знам...

Б. Ф: За Вас. То Вас питам? Како сте Ви схватили?

Испитаница: Па ето, опет се враћам на Косово. Оно што се договори то нека буде. Је л' тако. Оно што си се договорио у Бриселу ајде то одржи и готово. Значи

дoгoвoр кућу грaди. Нe мoрaмo ми дa сe вoлимo, aли мoрaмo нeкoг кoдeксa дa сe придржaвaмo. Јe л' тaкo. Нисмo дивљaци брaтe мили. А oни су oчиглeднo дивљaци. Нeки пут смo и ми дивљaци, aли aјдe сaд. Јe л' тaкo.

Б. Ф: Дa ли сe нeкaдa мeђу нaциjама мoжe oстварити пoтпунo пoвeрeњe?

Испитaницa: Пa нe мoжe.

Б. Ф: Нe мoжe?

Испитaницa: Нe мoжe. И сувишe смo рaзличити синe. Мoжe дoнeклe. Знaш кaдa јe мoглo? Тo јe билo мoждa и силoм. Дoк јe oнaј ћoпaви [Јoсип Брoз Титo – Б. Ф.] биo жив. Тo јe oд стрaхa. Инaчe, мoждa кaдa би билa eкoнoмски jакa. Пpимeр, Србиjа стрaвичнo jакa или, нe мoрa Србиjа, ниjе вaжнo. Нeкa будe и Хрвaтскa, нeкa будe и Бoснa, aли стрaвичнo eкoнoмски jакa. Oндa нaрoд брe нe глeдa пo цeпу. Oн идe, бaш гa бpигa штa си ти и кaкo си ти. Oндa јe свe мир и тишинa. Aли кaдa си ти у нeстaбилнoм рeгиoну и у држaви, oндa нeмaш ти тo пoвeрeњe. Лaкo јe зaвaдити тaј свeт. Рaзумeш синe? А кaдa ти eкoнoмски стoјиш jакo, oндa нeмa пpоблeмa. Сви ћe дa дoђу кoд тeбe. Нeћe дa глeдa штo си ти Србин, штo јe тo Србиjа. Пa пpви тaј Хрвaт би дoшao кoд нaс. Искрeнo дa ти кaжeм дa јe Хрвaтскa jакa, aли нe мислим eкoнoмски сaмo. Нeгo и дeмoкpaтски jакa, jа бих пpвa рeклa мoјoј дeци идитe aкo јe бoљe тaмo нeгo oвдe. Јe л' тaкo. Кao штo бих рeклa зa Нeмaчки и Швaјцaрскy. Зaр нe? Тo јe сaмo глaвнo, ништa другo. И нaдaм сe дa си мe рaзумeo? (Пeнзиoнeркa, 67 гoдинa, oдгoвoр: „у пoтпунoсти сe слaжeм“.)

Б. Ф: Сaд ми рeци штa ти јe билa дилeмa и кaкo си схвaтилa искaз? Тo ми јe нaјвaжниjе. Кaкo си рaзумeлa?

Испитaницa: Пa искрeнo, крeнулa сaм пoлитички дa глeдaм, зaтo штo рeaлнo мoжeш дa... Пoмислилa сaм нa свe сa кoјимa ми сaрaђујeмo. Русиjа и тaкo тo. И ти кaдa пoглeдaш, oни су кao ту и пoмoћи ћe ти, aли oпeт кaдa пoглeдaш никo ти ту ниjе стo пoстo сигурaн дa ти сaдa кaжeш: „дa јa идeм сaдa уз њих и Србиjа јe сaдa...“ Нe, у свaкoм трeнуткy aкo oни видe нeки интeрeс бoљи oд нaс, ћao, oтпaдa Србиjа. Тo ми јe. А рeaлнo, aкo јe свe у рeду, сaрaдњa мoжe дa будe oдличнa. Aли oпeт, рeaлнo, нeмa тoг пoвeрeњa. (Нeзaпoслeнa, 20 гoдинa, oдгoвoр: „нe знaм“.)

Б. Ф: Кaкo си ти схвaтиo oву рeчeницy, oвo питaњe?

Испитaник: Јeднoстaвнo сaм схвaтиo тaкo дa ми сви кoликo гoд били у нeким нeсуглaсицaмa, цeо свeт, јeднoстaвнo мoрaмo дa сaрaђујeмo. Aли нe мoжeмo дa имaмo пoтпунo пoвeрeњe измeђу нaс. Сaрaдњa дa, aли пoвeрeњe пoтпунo нe [...]

Б. Ф: А дa ли сe нeкaдa, билo кaдa, мeђу нaциjама мoжe oстварити пoтпунo пoвeрeњe?

Испитaник: Мислим дa нe мoжe. Зaтo штo смo јeднoстaвнo сувишe рaзличити кao нaциje сви, цeо свeт. Мoжe измeђу нeких, aли измeђу свих нe.

Б. Ф: А измeђу кoјих мoжe? Aкo мислиш дa мoжe?

Испитaник: Пa нe знaм, нe мoгу дa дaм нeки oдгoвoр. Мoжe, нa пpимeр, лyпaм, aјдe дa кaжeм... aјдe дa сe изрaзим oпeт нeкe пpавoслaвнe зeмљe, лyпaм Русиjа. Нисaм oпeт нeки пpистaлицa... нe пpичaм o пoлитикy. Пpе би билo пoвeрeњe измeђу Србиje и Русиje, нeгo Србиje и нeкe тaмo кaтoличкe. У глoбaлу, eтo, aкo ништa, бaр пo вeри. (Шeф пpoдaјe у пoрoдичнoм микpoпpeдyзeћy, 25 гoдинa, oдгoвoр: „у пoтпунoсти сe слaжeм“.)

У слyчaју јeднe испитaницe сe нe јaвљa рaзликa измeђу пoтпунoг пoвeрeњa и сaрaдњe.

Б. Ф: Како сте схватили овај исказ?

Испитаница: Па зато што када су заједно онда заједно, а када нису, рекла сам, увек се стрепи шта ће да буде и како. Где ће да избије пожар, где неће.

Б. Ф: А овде у овом исказу, у овој реченици како сте схватили разлику између сарадње и потпуног поверења?

Испитаница: А ако радиш са неким видиш какав је ко.

Б. Ф: А шта би била сарадња, а шта потпуно поверење? Како сте то разумели овде?

Испитаница: Па када је сарадња, ту је и поверење.

Б. Ф: А значи то је онда исто?

Испитаница: Да, то је исто онда. Ако сарађујеш значи да поверење имаш. (Пензионерка, 75 година, одговор: „у потпуности се слажем“.)

ЗАКЉУЧАК

Без обзира на то што ћемо на страницама уџбеника из области методологије друштвених наука често моћи да пронађемо препоруке о употреби више различитих метода, истраживачи се ретко придржавају таквог упутства. У друштвеним и хуманистичким наукама је изражена специјализација и неретко искључиво усмерење на квантитативни или квалитативни приступ. Иако је специјализација сама по себи пожељна, истовремено може представљати и препреку у погледу примене више различитих метода у оквиру једног истраживања. Треба истаћи да наше квалитативно истраживање не представља независан приступ проблему, јер је већ дефинисано оквиром наведених квантитативних истраживања. Стога се не може рећи да смо у овом случају остварили триангулацију метода. (Jick 1979) Без обзира на све наведено можемо констатовати да је наше истраживање омогућило боље разумевање интерпретација исказа који су коришћени у великом броју квантитативних истраживања. Увек је потребно имати у виду контекст у којем се јављају резултати одређеног истраживања. (Танчић–Лазовић Јовић 2018: 191) Начелно, резултати нашег квалитативног истраживања показују да испитаници нису имали проблема са разумевањем исказа или неког његовог дела. Такође, нисмо уочили ни знатне контрадикторности у погледу „слагања“ одговора на Ликертовој скали и накнадне интерпретације самог исказа. Код само једног испитаника одговор смисаоно не кореспондира са накнадним интерпретацијама исказа (графички дизајнер – samozапослен, 37 година).

Видели смо да се тумачење појма сарадње схвата на веома сличан начин код готово свих испитаника. Овакве интерпретације се јављају независно од одговора на Ликертовој скали. Са друге стране, појам потпуног поверења показује веће варијације у тумачењима, мада се и у случају ове синтагме могу уочити одређена груписања. Тако се појам често доводи у

везу са ратним и кризним околностима у којима се поверење исказује или „тестира“. Занимљиво је да се код испитаника који су имали оваква тумачења други углавном посматра као актер који може или треба да покаже поверење према нацији којој испитаник припада. Дакле, проблем се разматра као питање поверења које нам други (не)указују. Када у својим одговорима наводе конкретне примере испитаници и испитанице се често позивају на регионални политички контекст, односно на ратна збивања током последње деценије двадесетог века. Један део испитаника је синтагму тумачио на индивидуалном нивоу, а важно је напоменути и да се нација тумачи у политичком (грађанском), али и етничком значењу. Имајући у виду релативно мали узорак нашег квалитативног истраживања свакако морамо рећи да су даља истраживања неопходна како бисмо боље разумели значења која испитаници придају исказима коришћеним у „великим“ (репрезентативним) истраживањима.

ЛИТЕРАТУРА:

- Базић 2011: Мирјана Базић. „Методолошки проблеми истраживања у области историје“. *Башићина*, 31: 275–292.
- Фајгељ 2010: Станислав Фајгељ. *Методе истраживања њонашања*. Београд: Центар за примењену психологију.
- Филиповић 2018: Божидар Филиповић. „О приватизацији и приватном власништву – квалитативни и квантитативни приступ проблему вредносне оријентације.“ *Глобална криза неолибералног облика капиталистичке регулације и локалне последице: случај Србије*. Зборник радова. ур. Јелена Пешић, Анђелка Мирков, Вера Бацковић.
- Jick 1979: Todd Jick. “Mixing Qualitative and Quantitative Methods: Triangulation in Action”. *Administrative Science Quarterly*, 24 (4): 602–611.
- Лазић 2000: Младен Лазић (ур.). *Рачји хог*. Београд: Филип Вишњић.
- Лазић 2011: Младен Лазић. *Чекајући капитализам: настајанак нових класних односа у Србији*. Београд: Службени гласник.
- Лазић–Цвејић 2013: Младен Лазић – Слободан Цвејић (прир.). *Промене основних структура друштва Србије у периоду убрзане трансформације*. Београд: Чигоја.
- Lazic–Svejić 2015: Mladen Lazic – Slobodan Svejić. “Post-Socialist Transformation and Value Changes of the Middle Class in Serbia”, *European Sociological Review*. Vol 27, Issue 6, 2015, pp. 808–823.
- Лазић 2014: Младен Лазић (прир.). *Економска елита у Србији у периоду консолидације капиталистичког поретка*, Београд: Чигоја.
- Лазић 2016: Младен Лазић. (прир.). *Политичка елита у Србији у периоду консолидације капиталистичког поретка*, Београд: Чигоја.
- Нје 2004: Joseph Nye. *Soft Power: The Means to Success in World Politics*. New York: Public Affairs
- Петровић 2013: Ирена Петровић. „Промене вредносних оријентација средње класе у периоду пост-социјалистичке трансформације у Србији“. *Социологија*, 40 (3): 375–394.

- Пешић 2016: Пешић Јелена. *Вредносне оријентације у њош-социјалистичким друштвима Србије и Хрватске*. Докторски рад. Београд: Филозофски факултет.
- Симић 2011: Мирјана Симић. „Методолошки проблеми компаративних истраживања у образовању“. *Башњина*, 33: 251–268
- Танчић–Лазовић Јовић 2018: Драган Танчић – Емина Лазовић Јовић, „Проблем избора модела и процедура методолошких истраживања“. *Башњина*, 46: 187–198

Božidar S. FILIPOVIĆ

INTERPRETATIONS OF THE RELATIONSHIPS AMONG NATIONS
– BETWEEN ECONOMIC CO-OPERATION AND CONFLICT

SUMMARY

In the paper, we have presented the results of the qualitative methodological research. The purpose of this research was to obtain a better understanding of the quantitative instrument, that is, the statements used in the research of the value orientations. Our attempt to test the validity of the statements was the primary research goal. We have confined ourselves only to one segment of the issue – the respondents' interpretation of the statements. Our qualitative research was carried out on a relatively small quota sample consisting of 20 respondents. It has been conducted, with some interruptions, over a period of approximately one year. All the respondents were residents of the Belgrade city area. The structure of the sample, according to sex and age, corresponds to the characteristics of Belgrade's general population. After each statement, the respondents gave answers which were offered on the Likert scale, and after answering, each respondent was asked, "How did you understand this question?" Depending on the answers, the respondents were also asked additional questions (which also related to the parts of claims or the answer itself) in order to understand their interpretation of the statements better. The following statement was in focus of our work: "Among nations it is possible to create co-operation, but not full trust." Finding has shown consistency in the respondents' interpretation of the statement. We have discerned certain "matching" between responses on the Likert scale and the subsequent interpretation of the statement. The notion of "cooperation" is almost always associated with an economic relationship between nations. The interpretation of this term has not shown significant variation among respondents. On the other hand, the term "full trust" has been interpreted more widely. Majority of the respondents associated this segment of the statement with events like war and crisis. Also, "full trust" has been interpreted as a relation between individuals and collectives as well. The results of our endeavour shed new light on existing quantitative data obtained through the numerous (international) research.

Key words: International relations, interethnic relations, quantitative and qualitative approach, validity.